

Kerkrade

Kirchroa

Naam

Oudere schrijfwijzen:

Kerkraade, Kerkraede, 1241 Kirchrode, 1312 Kerkrode, 1901 Kerkrade.

Naamsverklaring:

Rode betekent 'ontginning'. De oude naam 1108 Rode, 1219 Rodhe kan zowel *Kerkrade* als *Kloosterrade* aangeduid hebben. In 1104 werd de abdij gesticht, dorp met kerk bestonden toen al. Kloosterrade is verdrongen door de naam *Rolduc*, 'Rode-le-duc', de Franse vertaling van 's-Hertogenrade/Herzogenrath. In 1280 was al sprake van *Rode ducis*. De hertog in kwestie was de hertog van Limburg. (3083)

Status

Stad en gemeente. In 1982 vergroot met de gemeente Eygelshoven.

Ligging

De gemeente grenst in het O aan Duitsland. Grensovergang Kerkrade-Herzogenrath.

Statistische gegevens

1840 gemeente 786 huizen, 3.951 inwoners (die op 5 Hervormden na allen rooms-katholiek waren), verdeeld in dorp Kerkraede 103/560 en de buurtschappen Blijerheide 80/505, Chevremont 115/430, Gracht 30/130, Haanrade 36/180, Ham 27/116, Holz 34/170, Holzbroek 13/48, Hopel 15/72, Kahlheide 50/252, Kloosterbosch 42/150, Krichelberg 9/33, Locht 8/45, Nulland of Nieuwland 60/415, Onder-Spekholz 50/277, Spekholzerheide 73/353, Valkenhuizen 3/26, Vauputs 3/24 en Vink 35/165.

Als gevolg van een verlegging van de grensrivier de Worm, is in 1869 een klein gebied (1 onbewoonde hectare) naar het toenmalige Pruisen (het huidige Duitsland) overgegaan.

In 1949 25 onbewoonde hectare van Duitsland overgenomen (gebied langs de Worm en nabij Rolduc), alsmede de westelijke helft van de Nieuwstraat. In 1963 is dit grotendeels teruggegeven, samen met 7 hectare die nog Nederlands waren.

Daarentegen zijn enkele kleine Duitse gebieden (4 hectare) alsnog aan Kerkrade toegevoegd. Hierbij waren geen inwoners betrokken.

Per 1 januari 1982 is de gemeente Kerkrade in het kader van de gemeentelijke herindeling opgeheven, gelijk weer opgericht en als volgt samengesteld:

van Kerkrade: 1.779 hectare met xxxx huizen en 46.763 inwoners;

van Eygelshoven: 303 hectare met xxxx huizen en 5.833 inwoners;

van Heerlen: 80 hectare met xxxx huizen en 183 inwoners;

van Schaesberg: 14 hectare met xxxx huizen en 396 inwoners;

van Simpelveld: 9 hectare met xxxx huizen en 2 inwoners.

Verder hebben er de volgende grenscorrecties plaatsgevonden:

in 1982 naar Landgraaf: 65 hectare met xxxx huizen en 53 inwoners;

in 1990 naar Heerlen: 1 hectare met 1 huis en 3 inwoners;

2002 gemeente oppervlakte 2.195 hectare, 23.000 huizen, 51.000 inwoners.

Geschiedenis

Kerkrade was al bewoond in de prehistorie. Ook de Romeinen hebben er geleefd. Vanaf 1900 komt de industrie in Kerkrade op gang, vooral de mijnbouw. De Domaniale Mijn in Kerkrade-O (W van de Nieuwstraat/grens met Duitsland, tegenover Maubach/Strass) is dan al (als eerste mijn) in productie (1723), als opvolger van de mijn van Rolduc. Vanaf 1965 worden de mijnen tengevolge van de opkomst van olie en aardgas afgebouwd. In 1969 wordt de Domaniale Mijn gesloten. De *schacht Nulland* (Nulled) herinnert nog aan dit mijnverleden.

Kerkrade heeft een gewelddadige, roerige geschiedenis met ingrijpende rampspoed zoals hongersnood (1146), pest (1554), bezetting (1672) en aardbeving (1692).

Omdat de Duitsers zich op het einde van de Tweede Wereldoorlog bij het ineenstorten van hun weerstand vooral concentreerden op de verdediging van Aken, trokken zij zich gemakkelijker uit het mijngebied terug dan gevreesd. Dit betekende echter wel dat zij Kerkrade en Eygelshoven lang bezet hielden: op 24 september 1944 de enige plaatsen in Zuid-Limburg die de Duitsers nog in handen hadden. Op deze dag moesten alle 30.000 inwoners van Kerkrade hun stad verlaten, op de mijnwerkers van de Domaniale mijn na, en in de richting van de Amerikaanse linies trekken. Er werden veertien evacuees

gedood toen de Duitsers bij kasteel Imstenrade op de stoet schoten. Op 5 oktober 1944 werd Kerkrade bevrijd. De inwoners konden pas drie weken later naar huis terugkeren: Aken was toen gevallen. Kerkrade was zwaar gehavend en door de Duitsers geplunderd. (L. Kreukels, 'Kolen en kompels', 1986)

Recente ontwikkelingen

Onder de anno 2002 in aanleg zijnde *rotonde Locht/Valkenhuizerweg* en het *busstation* dat in de nabijheid van deze plek moet verrijzen, komen 22.000 kunststof kratten. De kratten, ook wel infiltratieboxen genoemd, moeten helpen overtollig regenwater op te vangen. De plaatsing van de kratten zorgt ervoor dat bij hevige of aanhoudende regenval het riool wordt ontlast. Overtollig regenwater komt daardoor niet meer automatisch via een nooduitlaat terecht op oppervlaktewateren in de buurt. De kratten zorgen er tevens voor dat het hemelwater via de bodem kan worden afgevoerd. Bijkomend voordeel is dat zo het grondwaterpeil verbetert, waardoor verdroging van de bodem kan worden voorkomen. Deze maatregel is nodig, omdat in Kerkrade door een toename van de bebouwing (industrie, woningbouw en wegen) steeds meer verhard oppervlak ontstaat. Dit betekent dat steeds meer schoon regenwater rechtstreeks in het riool terechtkomt. Kerkrade is de eerste gemeente in Zuid-Limburg, waar op grote schaal infiltratieboxen worden geplaatst in lössgrond, een bodemsoort die moeilijker water doorlaat dan zandgrond. Andere plaatsen in Kerkrade die zullen worden voorzien van infiltratieboxen zijn het industrieterrein Spekholzerheide en de Romeinenstraat.

Wijken en buurten

Bleijerheide (Blerhei)

1475 huis Blye, hoeve Blyde, 1734 Blyerheidt. Wordt wel verbonden met het Duitse *blei*, 'lood', maar de vormen met -d- doen anders vermoeden. Of de naam dan verbonden mag worden met het Middelnederlandse *blide*, 'oorlogswerktuig', is evenmin zeker. (3083) Voormalige buurtschap, thans wijk in de gemeente Kerkrade. 1840 80 huizen, 505 inwoners. Aan drie zijden grenzend aan Duitsland. Aan de oostzijde loopt de grens in het midden van de Nieuwstraat, (met dank aan Mart Smeets) bekend van radio en televisie na menig internationaal sporttreffen. Sinds 1997 hangen hier tweetalige straatnaambordjes met in het Nederlandse blauw-wit Nieuwstraat en in het Duitse zwart-wit Neustrasse/Aachenerstrasse.

De Domaniale Steenkolenmijn (1723-1969) lag in Bleijerheide. Er lagen nog twee particuliere mijnen; Bleijerheide en Neuprick, die zijn echter in de jaren twintig van de 19^e eeuw gesloten.

Het jaar 1877 betekent het begin van een instituut onder leiding van de broeders franciscanen. De broeders hebben als taak te zorgen voor het welzijn van de verwaarloosde proletarische Duitse jeugd. Het begin was armoedig en primitief: een stuk weidegrond met hoeve moest geschikt gemaakt worden voor leef-, werk-, studeer- en bidruimte voor de broeders en de jongens. Klooster en scholen werden door de jaren heen telkens uitgebreid. Vanaf 1914 worden naast Duitse jongens ook Nederlandse jongens toegelaten. Na 1934 zijn alleen nog Nederlandse jongens op het pensioonaat. In 1932 start de ulo-opleiding. In 1976 constateren de broeders dat het volgen en geven van onderwijs op het pensioonaat meer en meer tot het verleden behoort. Al in 1978 start *Centrum Bleyerheide**1 met de eerste niet-schoolse activiteiten. De accommodaties worden ter beschikking gesteld voor een- of meerdaagse groepsbezoeken inclusief overnachting en verzorging. Door de jaren heen is het Centrum diverse keren gerenoveerd. De groepsaccommodatie beschikt over 300 bedden verdeeld over 100 kamers. Per 1 januari 2001 hebben de broeders hun activiteiten in het Centrum beëindigd en is het overgenomen door een particuliere organisatie die de exploitatie voortzet. De sfeer van weleer leeft in het complex voort. Het ademt rust en stilte uit. Een voorbeeld hiervan is de in 1992 totaal gerenoveerde monumentale *kapel* die naast het oudste gedeelte van het gebouwencomplex staat. (3064)

Chêvremont (Sjevemet)

1396 Schaveymont, 1423 Schravremont, 1580 Scheveymont. In het licht van de oude vormen bestaat er geen enkel verband tussen de Limburgse naam en de naam van het Luikse Chêvremont (844 kopie ca. 1191 Capremons, 'geitenberg'). Het Zuid-Limburgse *Chêvremont* is ontstaan uit het Latijnse *cavatium montem*, 'berg met steile hellingen die afdalen naar een holle weg of gracht'. (3083)

Voormalig 'mijndorp', thans wijk in de gemeente Kerkrade. 1840 115 huizen, 430 inwoners.

Gracht (De Jraat)

Voormalige buurtschap, thans buurt van Spekholzerheide, grenzend aan Duitsland, W/ZW van Kerkrade. 1840 30 huizen, 130 inwoners.

Haanrade (Haander)

Ca. 1170-1180 Hanrothe, ca. 1170-1180 kopie 18^e eeuw Hagenrothe. Samenstelling van de persoonsnaam *Hago* en *rode*, 'rooiing, ontginning'. Men kan in plaats van aan een persoonsnaam ook aan *hagen*, 'omheining' denken. (3083)

Voormalige buurtschap/dorp, thans buurt in het oosten van Kerkrade, grenzend aan de Worm en aan Duitsland, tegenover Worm. 1840 36 huizen, 180 inwoners. Grensovergang Haanrade-Herzogenrath.

Ham

Betekent 'kromming, bocht, land gelegen in een bocht van de rivier'. De naam komt in Brabant, Vlaanderen en elders op vele plaatsen voor en dat al in vroege tijd, zoals blijkt uit een bewaard gebleven 10^e-eeuws fragment, waar sprake is van een *locum*

qui dicitur Hamma. (3083) Buurtschap O van Spekholzerheide. 1840 27 huizen, 116 inwoners.

Kaalheide (Kaalhei)

1840 50 huizen, 252 inwoners. Kaalheide heeft een *Romeinse Villa*, en ook het *stadion* van het huidige Roda JC. Mannenzangkoor Sint Jozef is een koor met een wereldlijk repertoire, van klassiek tot populair.

Locht (De Loch?)*

Beschouwd als variant van *lochten*, ontstaan uit *lochtuun*, 'moestuin', overeenkomend met het Oudengelse *leac-tun*, 'vegetable garden'. Het eerste deel beantwoordt aan het Nederlandse *look*, 'jong groen, groente', het tweede aan het Nederlandse *tuin*, 'ommuurde grond'. De oorspronkelijke betekenis is dus 'tuin voor het kweken van groente'. (3083)

Buurtschap in het W van Spekholzerheide, thans grotendeels gemeente Kerkrade, gedeeltelijk gemeente Heerlen (vroeger was het net andersom). Verdeeld in Bovenste Locht (met grensovergang Locht-Horbach) en Onderste Locht (is het N gedeelte). Gelegen aan de weg van Heerlen naar Aken. 1840 8 huizen, 45 inwoners onder de gemeente Kerkrade.

Spekholzerheide (Sjpekhei)

Spekholzerheide, 1108 Specholz, ca. 1170-1180 Specholtz, 1212 Spekholt, 1883 Spekholtserheide, 1903 Spekholzerheide. Stam van het Middelnederlandse *spechout*, 'zacht hout, spint'. (3083)

Voormalig dorp, thans stadsdeel in het W van Kerkrade. 1840 73 huizen, 353 inwoners. 2002 xxx/xxx. Hier was de mijn Willem-Sophia gevestigd (1902-1970), gelegen rechts boven de wijk Gracht, aan de Duitse grens, thans industrieterrein.

Terwinselen (Terwinsele)

Ca. 1170-1180 Wunzelen, ca. 1350 Wenselen, 1396 van der Wienzellen. Wordt verklaard als het Latijnse *vinicella*, 'kleine wijngaard'. Wijngaarden kwamen in de Middeleeuwen al tot in Limburg voor. (3083) Rond kasteel Strijthagen, het domein van de voormalige Staatsmijn Wilhelmina (1906-1969), is het landschapsherstel ter hand genomen, onder meer door herbebossing. De steenberg (afvalstoffen) van de mijn is een skibaan geworden, in het park Strijthagen, N van Terwinselen, O/ZO van Het Eikske, gemeente Landgraaf.

Valkenhuizen

Buurtschap in de buurt van de Locht, tegen de grens met Heerlen. De buurtschap is genoemd naar de voormalige hoeve Valkenhuizen, rond 1777 Valkenhuysen genaamd. De hoeve valt dan onder de schepenbank van Kerkrade.

1 Pannesheiderstraat 71. Tel. 045-5456061.

Bezienswaardigheden

Rolduc is het grootste bewaard gebleven kloostercomplex van Nederland. Oudere schrijfwijzen: 1108 Rode, 1280 Rode ducis, 1374 Rode le Duc. Betekent 'rooiing van de hertog'. Oorspronkelijk was Rode de naam voor zowel het kasteel, de abdij als het dorp met de kerk (Kerkrade). De Duitse vorm, *Herzogenrath*, wordt nu gebruikt voor de Duitse plaats bij het kasteel.

Kloosterrade, vervangen door Rolduc, de Franse naam voor de vroegere abdij, is nu de naam voor het seminarie van het bisdom Roermond. (3083)

Rolduc is in 1104 gesticht door Ailbertus van Anhoing. In 1815 kwam de abdij Kloosterrade tengevolge van een grenscorrectie onder Nederlands bestuur, gemeente Kerkrade. De abdij heeft vooral in de Middeleeuwen een grote rol gespeeld als godsdienstig en cultureel centrum. In de 18^e eeuw nam de abdij de kolenwinning en -exploitatie (sedert 1113 begonnen) in eigen hand; het was de enige plaats in Nederland waar kolen werden gedolven in dagbouw. De Domaniale Mijn nam deze over toen de Fransen de kloosters in onze streken ophieven. De priesteropleiding van het bisdom Roermond is er sinds jaar en dag gevestigd. Tegenwoordig is er ook een *congrescentrum* gehuisvest.

Op één van de flanken van het Wormdal, nabij de latere grens met Duitsland, kozen Ailbert uit Tongeren en een kleine schare volgelingen 900 jaar geleden een fraaie plek. Hier in *Rolduc* bouwden ze een klooster voor hun nieuwe, volgens de Augustijnse regels levende en werkende gemeenschap. Nu is alleen de aan Maria en Gabriël gewijde *kloosterkerk* nog middeleeuws. Deze wordt vanwege architectonische en decoratieve bijzonderheden gerekend tot de belangrijkste romaanse kerken die in Nederland behouden bleven. Hij stamt voor het overgrote deel nog uit de 12^e en 13^e eeuw, afgezien van kleinere wijzigingen die van tijd tot tijd aan elke kerk plaatsvonden vanwege onderhoud of de wisselende mode. Het koor is als uitzondering in zijn geheel van jongere makelij. Had men hier in de late Middeleeuwen al een nieuw koor gebouwd in gotische trant, het was Pierre Cuypers die de oostelijke zijde van het gebouw in de periode 1891-1902 (ofschoon als altijd consciëntieus historiserend) ontdeed van zijn middeleeuwse wezen en herbouwde. Aan dezelfde zijde rest echter wel de romaanse crypte, onder dat nog maar net antiek te noemen koor.

Op de plaats van de crypte zou het allemaal begonnen zijn in 1104. Ailbert begon hier met de bouw van een kleine houten kerk, die in 1106 alweer vervangen werd door een stenen. Binnen een jaar ging ook dit gebouw tegen de vlakte, doordat een invloedrijke man, Embrico, zich met zijn gezin bij de gemeenschap aansloot en deze ertoe wist te brengen een prestigieuzer bouwwerk te creëren. Dat dit tegen de haren van stichter Ailbert instreek weten we uit een zeer belangrijk document, de *Annales Rodenses*. De leider vertrok uit Rolduc in 1111. In de volgende decennia verrees er een monumentaal kerkgebouw.

Zoals het er uiteindelijk uitziet, voorzagen de bouwers de kerk van een schip met zijbeuken, een transept aan de oostzijde van

het schip én twee zogenaamde pseudotransepten westelijk hiervan. Een pseudotransept is een dwarsbeuk die de zijbeuken haaks doorsnijdt, maar zich niet - zoals een echt transept wél doet - buiten de hoofdomtrekken van het schip begeeft. Aan de oostzijde bouwde men boven de crypte met dezelfde grondvorm een koor met klaverbladvormige plattegrond, dus drie halve cirkels die elk tegen een zijde van een vierkant zijn gelegd. Aan de westzijde staat een forse blokachtige westbouw, die zich verjongt en in het midden tot een stoere toren vormt.

De Annalen, die werden geschreven in het laatste kwart van de 12^e eeuw en de ontwikkelingen tot 1157 volgen, vertellen onder meer hoe de kerk tot stand kwam. Verschillende bouwcampagnes worden beschreven en ook van (al dan niet tussentijdse) wijdingen worden we op de hoogte gesteld. Dit is voor de architectuurvorsers een zeldzaamheid en natuurlijk zeer welkom. Het is helaas echter niet zo dat op grond hiervan de hele bouwgeschiedenis tot in de puntjes bekend is. Na een periode waarin de wetenschappers hun uiterste best deden de materiële gegevens ter plaatse in overeenstemming te brengen met wat werd geschreven, is nu een nieuwe fase aangebroken die als kern heeft de waarheid van wat de monniken schreven te wantrouwen: het heeft er de schijn van dat men de zaken iets verdraaid heeft en wel ten faveure van de opgestapte eerste leider, wiens elders begraven botten men graag terug zag komen en wiens prestaties voor juist dit klooster men daarom enigszins opklopte.

De bouwgeschiedenis is dus minder eenduidig en zeker complexer dan hier kan worden beschreven. We kunnen de hoofdlijnen geven: de derde versie van de crypte, die op voorspraak van Embrico werd gebouwd, had nog niet de klaverbladvorm. Aangenomen wordt dat de kerk als geheel meer een standaard basilicale structuur volgde, bestaande uit een schip met een arcade volgens het gebonden stelsel, zijbeuken en een transept waarachter aan de oostzijde een koor met halfronde apsis lag. Onder dit koor was aanvankelijk een hallencrypte op zuilen, maar zonder zijnissen. In de loop van de 12^e eeuw kwam een verlenging van het schip tot stand, maakte men de pseudotransepten (waarbij de oostelijke van de twee een doorbraak van de bestaande schipstructuur betekende) en werd de crypte in westelijke richting onder het transept verlengd. Pas aan het begin van de 13^e eeuw voltooide men het westblok met toren en werd de plattegrond van de oostpartij gewijzigd in het klaverblad.

Zoals de vorm van de oostelijke delen en de pseudotransepten opmerkelijk zijn en vragen oproepen over hun oorzaken, zo is in de kloosterkerk van Rolduc ook een hoeveelheid beeldhouwde decoraties behouden gebleven die belangwekkend genoeg is om regelmatig in vakliteratuur binnen een internationale context te worden beschouwd. In de crypte bevinden zich enkele onderscheidbare typen fijn beeldhouwde kapitelen, basementen en zuilschachten die door hun constellatie evenveel vragen oproepen als beantwoorden: er zijn enkele perioden door elkaar gegooid. Maar ook boven de grond vinden we sculptuur van hoge kwaliteit op basementen en kapitelen met onder andere fabeldieren en bladranken. De stijl en de afgebeelde motieven wijzen tot ver over de huidige grenzen als we vragen naar hun bakermat. Hier zijn, zoals ook in Maastricht en elders in het Rijn- en Maasland, Noord-Italiaanse krachten aan het werk geweest, of tenminste ambachtslieden die de beeldtaal uit de eerste hand van Italiaanse meesters leerden. Hetzelfde geldt overigens voor een bouwkundig motief als het pseudotransept. Weliswaar vinden we dit in de Nederlanden ook in Maastricht (Onze Lieve Vrouwe) en Utrecht (de verdwenen Mariakerk), maar de oorsprong moet toch elders worden gezocht: pseudotransepten vinden we ook in een reeks Noord-Italiaanse kerken.

We passen echter op met het formuleren van een 'voorbeeldfunctie van Italië op artistieke gronden'. Wanneer we de deskundigen volgen, ontdekken we dat 'keizerlijk' en niet 'Italië' (als zodanig in de Middeleeuwen natuurlijk niet eens bestaand en óók onderdeel van het Duitse keizerrijk) werd nagevolgd. En inderdaad; op zoek naar de pseudotransepten die als voorbeelden eerst in Noord-Italië en later in onder andere Rolduc werden nagevolgd of geciteerd, komen we uit bij de essentiële keizerlijke 11^e-eeuwse Dom van Trier. Voor Italiaanse beeldhouwershanden in het noorden - het staat vast dat de sculptuur ten zuiden van de Alpen rond 1100 op een benijdenswaardig veel hoger niveau stond dan in de noordelijke Duitse landen - moeten we in de eerste plaats naar Speyer kijken. Daar stond de dom die iedere bouwende heerser die zichzelf binnen het keizerrijk een zekere status toedichtte, als voorbeeld nam.

Het klooster van Rolduc was geen gemeenschap die was afgezonderd van de wereld. Integendeel; machtige adel die gerelateerd was aan de Limburgse graven (waarvan het het *huisklooster* was), aan de Vlaamse graven en aan het keizerlijk hof had er iets te zeggen. Dat ook de kerk van Rolduc via architectuur en decoraties getuigt van de *state of the art* in de kerkenbouw zegt, ook al weten we niet altijd wie op welk moment geld en advies gaven, iets over de positie en aspiraties van zijn protagonisten. De *Annales Rodenses* melden dat de kerk begin 12^e eeuw volgens 'scemate longobardino' is gebouwd. Ofschoon we nu weten dat de huidige structuur pas in de loop van die eeuw en zelfs nog in het begin van de volgende geleidelijk aan werd ontwikkeld en dat het zogenoemde Lombardijnse schema er tegen het einde van de 12^e eeuw door de 'analist' in werd 'gedacht', is het een veelzeggende uitspraak. Het betekent dat men zich niet alleen aansloot bij de hoogst aangeschreven bouwwijzen binnen het keizerrijk, maar dat men zich er ook rekenschap van gaf.

Tegen deze achtergronden lijkt alles dat gebeurde na de laatste wijding binnen de bouwtijd in 1224 weinig van belang. Desondanks is ook uit latere eeuwen het een en ander bewaard gebleven dat onze belangstelling verdient. Werk aan de toren werd in de 17^e eeuw uitgevoerd. In de westgevel is een gedenksteen die bericht dat abt Balduin van Horpusch in 1624 een verbouwing liet uitvoeren. Boven de galmgaten zien we uit muurankers het jaartal 1678 gevormd. De concave schilden van de torenspits kwamen toen tot stand. De abtswoning aan de linkerkant van de westbouw werd in ongeveer dezelfde tijd gebouwd. Ook 17^e-eeuws zijn het grafmonument van Walram III, hertog van Limburg (gestorven in 1226 - dit is een kopie naar een 13^e-eeuws origineel), dat onder een rooster in het schip ligt, delen van het kruisigingsretabel in het transept en de eiken koorbanken met rankmotieven.

Aan het einde van de grote restauratie onder leiding van Pierre Cuypers (durend van 1853 tot 1900!) werden eindelijk de stoffelijke resten van stichter Ailbert naar Rolduc gebracht. Zijn sarcofaag is in de crypte. Kunstenaar en kanunnik Goebbels

schiep wandschilderingen en mozaïeken in het interieur. Hij haalde daarbij een hoog niveau en oversteeg, hoewel gebruik makend van vroegchristelijke en romaanse thematiek in een modern aandoend jasje, mede door zijn geraffineerde vertelling het droge historicisme dat veel van de kerkelijke decoratieprogramma's van omstreeks 1900 kenmerkt. Jos Cuypers nam het westelijk deel van het gebouw begin jaren dertig onderhanden. Het is aan ons om te bepalen welke jongere delen mogen opgaan in de geschiedenis van het gebouw en welke weer zullen worden weggepoetst.

De kerk vormt de geestelijke en bouwkundige kern van het abdijcomplex, maar er is meer. Het omvat verder de ambtswoning (1676), de watertoren (1671, volgens inscriptie), de zogeheten Carré - het pandhof (waarvan in ieder geval een versie uit 1676 bestaan heeft die in 1895 door een neoromaanse gang is vervangen), de Morettivleugel uit 1751-1754 (met prachtige interieurs, waaronder de bibliotheek met rococo stucdecoratie uit de bouwtijd) en het in 1849 gebouwde 'Instituut' naar ontwerp van Franz Klausener. Deze gebouwen hebben afzonderlijk een zekere waarde - sommige zijn zeer fraaie voorbeelden van hun type, betekenisvol als exponent van een stijl of representant van hun tijd - maar hebben als belangrijkste cultuurhistorische rol, dat zij deel uitmaken van een gedurende vele eeuwen naar de eisen van tijd, esthetiek en functie gegroeid complex. Sinds 1831 is het seminarie hier gevestigd.

Bronnen: 3315, 3316, 3317, 3323, bewerkt door 3324.

De *OLV van Lourdes* (Grachterstraat) is een bakstenen kerkgebouw dat zich onttrekt aan de traditionalistische tendensen van het bouwen in de eerste helft van de 20^e eeuw en ook niet de speels gebrachte, maar toch vooral rigide nuchterheid van de wederopbouwkerken heeft. Het hangt er hier tussenin. Hoofdvolume is het rechthoekige schip. Het koor erachter is echter - hoewel veel smaller - een stuk hoger. Dit wordt geflankeerd door annexen van een enkele bouwlaag. Aan de westzijde wordt het driedelige portiek links door een toren vergezeld.

Weer werd naast een oudere en gespaarde toren een nieuw kerkgebouw geplaatst, toen men in 1843 de *St. Lambertuskerk* (Kerkplein 7) bouwde. Uitzonderlijk is echter de situering van de toren, die rechthoekige spaarvelden heeft, ten oosten van het koor zoals hier in Kerkrade het geval is. De vormen waarin de kerk werd nieuwgebouwd zijn ontleend aan het neoclassicisme. Zoals deze aanduiding suggereert, is daarbij geput uit architectonische principes en versieringen die men ontleende aan het bouwen uit de klassieke oudheid. Toen deze uitgangspunten de 19e eeuw bereikten, was de in de Renaissance ontwikkelde bouwtaal echter alweer uiteengevallen in dialecten die op hun beurt allemaal eigen accenten gingen leggen. Dikwijls vervuilden de stijlen zich ook met elementen uit andere. Het neoclassicisme heeft als één van de karakteristieken een zekere soberheid die wel met puurheid werd verward - dit na het krullentijdperk in de decoratieve kunsten van de opeenvolgende Lodewijken.

In Kerkrade kunnen we iets zien dat achteraf gezien wel 'Romeins' genoemd kan worden, maar in het licht van het classicistische bouwen van de Nieuwe Tijd niet gebruikelijk was (al ziet men het in de Nederlanden vanaf de 18^e eeuw wel weer veel): de buitenkant werd niet interessant gevonden en derhalve ook niet interessant gemaakt. Wat men binnen aan klassieke elementen ziet, is overigens evenmin heel veel. De Dorische zuilen springen het eerst in het oog. Daarnaast is ook het eerdere krullerige tijdperk vertegenwoordigd in de roerende decoraties. Het driebeukige schip en de toren werden door de veelzijdige architect Frits Peutz gedurende de jaren vijftig van de 20^e eeuw gerenoveerd en vergroot.

Klooster en kapel Regina Pacis van de Dienaressen van het Allerheiligst Sacrament (Hoofdstraat 20). Vanaf 1957 wordt in de kloosterkapel de gedachtenis aan P.J. Eymard, medestichter van de Sociëteit van de Dienaressen van het Allerheiligst Sacrament, levend gehouden. Bij de jaarlijkse viering zijn ook mensen uit de (verre) omgeving aanwezig. Gedurende het hele jaar wordt de kapel, waarin ook het sacrament permanent wordt vereerd, druk bezocht. Dagelijks ontvangen de zusters gebedsintenties waarbij tevens gevraagd wordt om de voorspraak van pater Eymard. Ook ontvangen zij berichten over gebedsverhoringen. (3121)

De neogotische *kloosterkapel* (Pannesheiderstraat 71) dateert uit 1891.

H. Antonius van Padua, Bleijerheidestraat 16 (Bleijerheide).

Sinds 1955 wordt er in de *parochiekerk St. Petrus en Maria Tenhemelopneming* (Chêvremont) elk jaar rond 11 februari een *Lourdesnoveen* gehouden. (3023)

Landelijke bekendheid geniet de *Nieuwstraat*, waar het midden van de straat de grens Nederland/Duitsland vormt. Deze straat kwam na internationale competitieve (sport)gebeurtenissen Nederland/Duitsland herhaaldelijk en prominent in de publiciteit, als verhitte supporters met en tegen elkaar tekeer gingen.

Kerkrade heeft veel groen, met dichtbij het centrum de *Anstelvallei*. Hier liggen *kasteel Erenstein**1, een *golfslagbad*, een *stuwmeer* en *wandelpaden*. Er is een *stadspark*, *botanische tuin* en het *bosquet Rolduc*. Er zijn veel *kunstwerken* geplaatst.

Het van oorsprong 14^e-eeuwse *kasteel Erenstein* (Oud Erensteinerweg 6) ligt, omgeven door een slotgracht, temidden van een prachtig natuurpark aan de rand van de Anstelvallei. De eerst bekende bewoner van Erenstein, Adam van Ederen, wordt vermeld in 1363. Hierna is het kasteel in handen geweest van diverse adellijke families. Het huidige huis, met twee vleugels en een binnenplaats, stamt uit de 18^e eeuw en is verfraaid met rococoversieringen. In 1952 werd de gemeente Kerkrade eigenaar. In 1962 begon men met een restauratie die in 1970 gereed kwam. Thans is er een restaurant in gevestigd.

Sinds 1957 staat *D'r Joep, het nationale monument van de mijnwerkers*, op de Markt in het centrum van Kerkrade. Het is een van de weinige monumenten die nog aan het rijke mijnbouwverleden van Kerkrade herinneren. In 1939 lanceerde Kerkradenaar Jean Hermans, zoon van een verongelukte mijnwerker, het idee om een monument op te richten ter ere van de mijnwerkers in de Mijnstreek. De tijdsomstandigheden (de Tweede Wereldoorlog) lieten de uitvoering van dit plan echter niet toe. In 1954 werd

een comité 'monument voor de mijnwerker' opgericht om de plannen alsnog te verwezenlijken. Het nationale mijnmonument moest volgens het comité in Kerkrade komen omdat die plaats de bakermat was van de mijnindustrie in Nederland. In 1955 werd een aantal kunstenaars via een prijsvraag uitgenodigd een model te vervaardigen in gips. De inzending van de Amsterdamse kunstenaar Wim van Hoorn werd het hoogste gewaardeerd. Op 16 juni 1957 werd het bronzen monument op de Markt onthuld. De gouverneur van Limburg verrichtte de officiële onthulling en sprak de volgende woorden (met een Maastrichts accent): "Doa sjteet d'r Joep, inge echte koaler." De naam verwijst naar St. Jozef, de patroonheilige van de arbeid. Het monument werd gefinancierd door giften van onder meer provincie, gemeenten en diverse mijnmaatschappijen en vakverenigingen. (3064)

In een plantsoentje aan de Krichelstraat (Kaalheide) bevindt zich *de enige Romeinse villa waarvan de fundamenten nog aan de oppervlakte liggen*. Het gaat om muurresten en de fundering van een toren. Het plantsoentje is afgesloten. De sleutel is verkrijgbaar bij het woonhuis dat rechts van het plantsoentje staat. (3110)

Natuur / cultuur / recreatie

De in 1939 in de wijk Terwinselen als Engelse landschapstuin aangelegde *Botanische Tuin**1 is een van de 15 botanische tuinen die Nederland rijk is. In tegenstelling tot andere tuinen is in een botanische tuin een plantencollectie aanwezig die een indruk geeft van het plantenrijk van de gehele wereld. De collectie omvat 2.700 soorten inheemse bloeiende planten, heesters en bomen. Tevens vindt u hier *de grootste collectie vetplanten (succulenten) van Nederland*. De vele kronkelende paadjes doen de 1,5 hectare grote tuin groter lijken dan hij in werkelijkheid is. De botanische tuin is gecombineerd met natuur- en milieu-educatie. Tijdens de zomermaanden biedt de tuin een sfeervol decor voor concerten, tentoonstellingen en inspireert zij schilders. Bij het in de tuin gevestigde informatiecentrum kunnen bezoekers, scholen en andere groepen terecht voor alle vragen over de tuin, de natuur en het milieu in de ruimste zin. Verder zijn rondleidingen, cursussen, lessen en dergelijke.

Het *Stadspark* is een rustiek vormgegeven park nabij het stadscentrum van Kerkrade. Met hertenpark.

Het *Wormdal*, het gebied rond de rivier de Worm die hier van Haanrade tot Rimburch de grens met Duitsland vormt, is in 2000 heringericht als *natuurgebied*, officieel het *Grensoverschrijdend Ontwikkelingsproject Wormdal* geheten. De hoogteverschillen in dit gebied zijn veroorzaakt door kolenbergen, afval van de voormalige mijnbouw. De Worm is helaas door de mijnbouw vervuild, een vervuiling die slechts zeer geleidelijk vermindert en niet eenvoudig is op te ruimen. Mede omdat de Worm in dit gebied vrij kan meanderen (kronkelen), komen hier talloze bijzondere planten- en diersoorten voor, zoals diverse libellensoorten, nachtegaal, ijsvogel, grote gele kwikstaart, groot heksenkruid, hangende zegge, paarbladig goudveil. Zelfs bevers zijn er alweer gesignaleerd. Waarschijnlijk zijn deze 'afgedaald' vanuit de Roer, waar de Worm een zijtak van is. De Worm wordt sinds enkele jaren helemaal met rust gelaten, ook omgevallen bomen worden niet meer verwijderd.

Daardoor wordt het meanderen bevorderd; het water moet immers om de boom heen opnieuw haar weg zoeken en zorgt zo in een voortdurend proces voor nieuwe kronkels. Dat heeft tevens als consequentie dat de landsgrens hier voortdurend verandert! Het Grensverdrag tussen Nederland en Duitsland uit de jaren zestig van de 20^e eeuw bepaalt namelijk dat de Rijksgrens in deze omgeving geacht wordt precies in het midden van de rivier te liggen. Door het meanderen wordt de bedding en dus impliciet de Rijksgrens constant verlegd. Zo krijgen wij er steeds stukjes Duitsland bij en verliezen wij ook voortdurend stukjes Nederland. Beide landen zetten zich tegenwoordig in voor behoud van het natuurlijke meanderingsproces. Daarom is begin jaren negentig besloten dat de Rijksgrens de veranderingen in de loop van de rivier zal volgen. Zo kan een unieke rivier blijven kronkelen, precies zoals een 'worm' dat hoort te doen. (3020 13-6-2000)